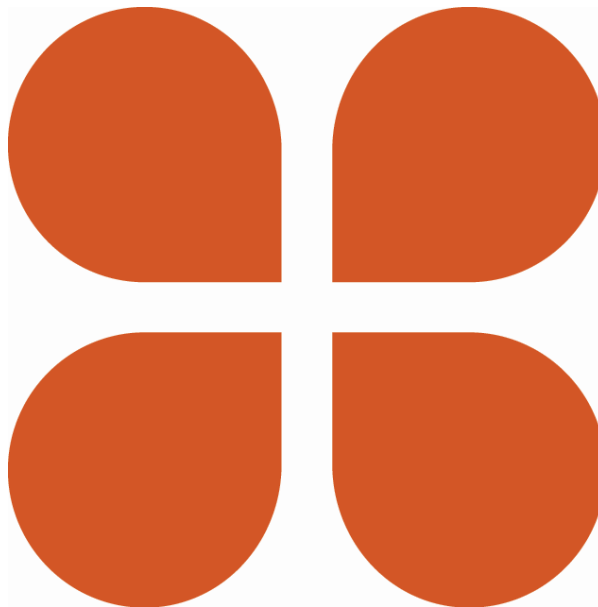

Riksintressen

Västra Götaland - Skaraborgs län

Denna publikation ingår i en serie med de olika riksintressena som är publicerat på webbplatsen: www.raa.se

Värdetexter avseende områden i Skaraborgs län med kulturmiljövärden av riksintresse enligt 2 kap 6 § NRL.

NUMMERORDNING - KOMMUNVIS

Essunga kommun

62 Essunga (Essunga sn)

Falköpings kommun

49 Borgunda (Borgunda sn)

54 Åsarp (Norra Åsarps sn)

100 Kambrosilurområdet (delen i Bolum m. fl. sn)

Grästorps kommun

61 Ås (Ås sn)

Gullspångs kommun

1 Södra Råda (Södra Råda sn)

Götene kommun

11 Kinnekulle (Fullösa, Husaby, Kestads, Kinne Kleva, Kinne Vedums, Källby, Medelplana, Skälvums, Västerplana, och Österplana sn)

12 Forshem (Forshems sn)

13 Ova-Mariedal (Ova sn)

14 Ledsjö-Vätöla-Istrum-Lerdala. (delen i Vätöla och Ledsjö sn)

Habo kommun

59 Habo (Habo sn)

Hjo kommun

31 Grevbäck (Grevbäcks sn)

32 Hjo

33 Norra och Södra Fågelås (Norra och Södra Fågelås sn)

Karlsborgs kommun

3 Edet-Sätra (Undenäs sn)

4 Forsvik (Undenäs sn)

5 Karlsborg-Vaberget (Undenäs sn)

6 Granvik (Undenäs sn)

Lidköpings kommun

- 7 Ekens skärgård (Otterstads sn)
- 8 Otterstad-Läckö (Otterstads sn)
- 9 Kålland (Gösslunda, Rackeby, Råda, Skalunda, Strö och Söne sn)
- 10 Tun (Tuns sn)
- 60 Lidköping

Mariestads kommun

- 2 Göta kanal (delen i Lyrestads sn)
- 15 Björsäter (Björsäters sn)
- 16 Lugnåsberget (Lugnås sn)
- 17 Mariestad
- 18 Karleby (Leksbergs sn)
- 19 Stora Eks herrgård (Eks sn)
- 21 Odensåker-Flistad-Väring-Binneberg-Horn (delen i Odensåkers sn)

Mullsjö kommun

- 55 Kymbo Tall (delen i Sandhems sn)
- 56 Sandhem (Sandhems sn)
- 57 Külle mo (Sandhems sn)
- 58 Ryfors (Nykyrka sn)(*)

Skara kommun

- 14 Ledsjö-Vätö-Istrum-Lerdala (delen i Istrums sn)
- 25 Skara
- 26 Brunsbo storäng (Skara och Skånings-Åsaka sn)
- 100 Kambrosilurområdet (delen i Bjärka, Eggby, Istrum, Norra Lundby, Norra Ving, Skärvs, Stenum, Varnhems och Öglunda sn)

Skövde kommun

- 14 Ledsjö-Vätö-Istrum-Lerdala (delen Lerdala sn)
- 21 Odensåker-Flistad-Värings-Binneberg-Horn (delen i Flistads, Värings, Binnebergs och Horns sn)
- 22 Askeberga-Vad (Vads sn)
- 23 Götlunda-Väring (Götlunda och Värings sn)
- 24 Berg (Bergs sn)
- 30 Forsby (Forsby sn)
- 48 Sjögerstad (Sjögerstads sn)

(*)=Utredningsområde

Tidaholms kommun

- 51 Hömb-Kavlås (Hömbs sn)
- 53 Suntak (Suntaks sn)
- 55 Kymbo tall (delen i Kymbo sn)
- 100 Kambrosilurområdet (delen i Dimbo, Hångsdala, Kungslena Ottravad, Suntak, Valstad, Varv och Östra Gerums snr)

Töreboda kommun

- 2 Göta kanal (delen i Fredsberg, Björkängs, Fägre och Ekeskogs sn)
- 0 Sveneby (Sveneby sn)

Vara kommun

- 34 Levene äng (Levene sn)
- 35 Long (Longs sn)
- 36 Löjtnantsholm (Fyrunga sn)
- 37 Karla-Tålanna (Västerbitterna sn)
- 38 Larv (Larvs sn)
- 39 Valeberg (Larvs sn)

MILJÖBESKRIVNINGAR - KOMMUNVIS

ESSUNGA KOMMUN

Essunga [R 62] (Essunga sn)*Motivering:*

Fornlämningsmiljö med lämningar efter *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Järnframställningsplatser daterade till äldre järnåldern.

FALKÖPINGSS KOMMUN

Borgunda [R 49] (Borgunda sn)*Motivering:*

En av Falbygdens största och mest representativa *kyrkbyar* i fråga om läge och utformning, i ringa omfattning påverkad av 1800-talets utskiftning och med en stor del av det äldre vägsystemet och lämningar efter byns äldre tegindelade åkermark i behåll. (*Odlingslandskap, Forn- och medeltida agrar miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkbyn med kyrka och kringliggande gårdsbebyggelse, den senare från 1800-talet och sekelskiftet, äldre vägsystem, fossilt åkersystem med parallella, årderbrukade tegar med typiskt konkava och terrasserade former.

Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Bjurum, Bolum, Broddetorp, Brunnhem, Dala, Falköping, Friggeråker, Gudhem, Gökhem, Hornborga, Håkantorps, Högstena, Karleby, Leaby, Lovene, Luttra, Marka, Mularp, Segerstad, Skörstorp Slöta, Södra Kyrketorp, Sätuna, Tiarp, Torbjörntorp, Ugglum, Valtors, Vilske-Kleva, Åsle och Östra Tunhems sn)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Odlingslandskap, Kyrkomiljö, Gårdsmiljö, Stadsmiljö, Stenindustri*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser och megalitgravar, särskilt framträdande i Broddetorp-Hornborgaområdet, Rössberga och Karleby, *fornlämningsmiljöer*, ofta spridda gravanläggningar i landskapet från brons- och järnåldern, men ibland i större koncentrationer, som i Segerstad-Brunnhem och Hornborga (Ekornavallen), medeltida kyrkor och *kyrkoruiner, klosterruiner* efter cistercienserorden och *kungsgård* i Gudhem, medeltida *kyrkbyar* med endast delvis utskiftad bebyggelse och till dels bevarade agrara strukturer, som i Segerstad med bevarad bytå och fägata upp mot forna betesmarker på Brunnhemsberget, säterier, *laga skifteslands-*

kap med stenvägar och utskiftade gårdar, som i Bolum, *torpmiljöer* från 1800-talet med eller utan bevarad bebyggelse, *kvarnmiljö* i Falekvarna, med ursprung i medeltiden, äldre *tåbebyggelse* i Åsle, beteslandskap i Högstena och Dala, *kognitiva miljöer*, som platsen för medeltida slag vid Åsle, kalkindustrimiljöer. Falköpings stad, med två stadskärnor, dels den medeltida staden med delvis bevarat gatunät och medeltida kyrka, dels *stationssamhället* vid Ranten ett par kilometer norrut.

Se även Skara och Tidaholms kommuner.

Åsarp [R 54] (Norra Åsarps sn)

Motivering:

Odlingslandskap längs Ätrons dalgång som, från stenåldern till historisk tid haft en stor betydelse för kommunikationer och kulturimpulser mellan Sydvästsverige och Västergötlands centrala jordbruksområden, vilket bl a kommit till uttryck i häradsnamnet Redväg. (*Fornlämningsmiljö, Bymiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ensamliggande gravanläggningar och gravfält från brons- och järnåldern bestående av stensättningar, flera stora rösen, och en stor domarring, hålvägar, Olsbrostenen, en av länets mest säregna runstenar, stenvalvsbro, Högs by med äldre bebyggelse och med bevarad *tå* och fädrev. Jordbrukspräglad landskapsbild med mellanbygdens karaktär.

GRÄSTORPS KOMMUN

Ås [R 61] (Ås sn)

Motivering:

Odlingslandskap med *enskiftesstruktur* och *herrgårdsmiljö* där kontinuiteten i landskapet förstärks av Ås kyrka, uppförd på krönet av en storhög från järnåldern. (*Kyrkomiljö, Gårdsmiljö, Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Utskiftade gårdar med, huvudsakligen, ett skifte var, Sjöryds herrgård med huvudbyggnad och allé, Ås kyrka, storhög, stenåldersboplatser.

GULLSPÅNGS KOMMUN

Södra Råda [R 1] (Södra Råda sn)

Motivering:

Kyrkmiljö i öppet *odlingslandskap* runt en av landets märkligaste medeltida träkyrkor daterad till 1300-talets början.

Uttryck för riksintresset:

Kyrkan med invändiga medeltida målningar, öppet, jordbrukspräglat landskap med *bymiljöer*.

GÖTENE KOMMUN

Forshem [R 12] (Forshems sn)*Motivering:*

Välbevarat *sockencentrum* i Forshems *kyrkby* vars väl sammanhållna bebyggelse bl. a. avspeglar bebyggelsestrukturen före 1800-talets skiften. (*Järnvägsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Outskiftade gårdar, medeltida kyrka, prästgård från 1790, skola och gästgivargård samt stationsbyggnader från slutet av 1800-talet intill järnvägssträckan Mariestad - Kinnekulle - Lidköping.

Kinnekulle [R 11] (Fullösa, Husaby, Kestads, Kinne Kleva, Kinne Vedums, Källby, Medelplana, Skälvums, Västerplana, och Österplana sn)*Motivering:*

Rikt sammansatt *centralbygd* kring platåberget Kinnekulle vars betydelse allt sedan stenåldern bl a kommit till uttryck i monumentala och unika *fornlämningsmiljöer* samt Husaby. Platsen är av stor rikspolitisk och kyrkohistorisk betydelse och är bl a förknippad med Olof Skötkonung. (*Kyrkomiljö, Kognitiv miljö, Borgmiljö, Bymiljö, Herrgårdsmiljö, Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar, bla hällkistor, Västergötlands största hällristningskomplex vid Flyhov, flera järnåldersgravfält, vid Källby hallar med två av landets mest monumentala runstenar. Medeltida kyrkor bl a vid Husaby, Sankt Sigfrids källa, enligt legenden platsen för Olof Skötkonungs dop, ruinen av Husaby medeltida biskopsborg. Herrgårdar och byar med kontinuitet från medeltid med delvis välbevarat, öppet, odlingslandskap med stenmurar mm från 1800-talet. Kalkstensbrott och lämningar efter kalkugnar och *stenindustri*.

I området ingår även:

Turistanläggningar i Råbäck från 1890-talet.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala. [R 14] (delen i Vättlösa och Ledsjö sn)*Motivering:*

En av länets mest omfattande *fornlämningsmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blästerugnar, kolningsgropar, slagghvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar.

Riksintresset berör även Skara och Skövde kommuner.

Ova-Mariedal [R 13] (Ova sn)*Motivering:*

Den bäst bevarade av de *slottsmiljöer* Magnus Gabriel de la Gardie skapade inom sitt västgötska godscomplex. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Mariedals slott, möjligen ritat av Jean de la Vallée, ekonomibyggnader, arbetarbostäder, ekhagar, anläggningar för tegelbruk, kraftverk och sågverk från senare tid. Ova medeltida

kyrka.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljö med hålvägsystem.

HABO KOMMUN

Habo [R 59] (Habo sn)

Motivering:

Kyrkby med ovanligt välbevarad barockkyrka samt *sockencentrum*, väl framträdande i öppet *odlingslandskap*.

Uttryck för riksintresset:

Rikt dekorerad barockkyrka av trä med medeltida sakristia av sten, fristående klockstapel från 1760, prästgård från 1828 och sockenstuga. Jordbrukspräglad landskapsbild.

HJO KOMMUN

Grevbäck [R 31] (Grevbäcks sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap med ett rikt byggnadsbestånd av högt arkitekturhistoriskt värde samt kyrkby med *sockencentrum*.

Uttryck för riksintresset:

Ulfhults herrgård, med traditioner från medeltid, ritad av Ragnar Östberg, Ekhammars herrgård med ett omfattande byggnadsbestånd från 1600- och 1800-talet, bl a kvarn, såg och kraftverk, stora sammanhängande åkrar med axialt utlagda alléer. Kyrkbyn med prästgård och skola.

Hjo [R 32]

Motivering:

Småstadsmiljö präglad av rollen som överskeppningsort mellan Väster- och Östergötland, med medeltida stadsområde samt utvidgningsområde och *kurortsmiljö* från 1800-talets andra hälft och med välbevarad träbebyggelse.

Uttryck för riksintresset:

Den äldsta stadskärnans oregelbundna medeltida gatunät med småskalig bebyggelse, stadsgårdar och små stugor vid infarterna, huvudsakligen i trä. Utbyggnadsområdet norr om Hjoån med rutnätsplan från 1800-talets mitt, stora villor samt park och byggnader som hör samman med vattenkuranstalten 1876 och med tidstypisk träarkitektur.

Norra och Södra Fågelås [R 33] (Norra och Södra Fågelås sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap med *torpmiljöer* och kyrkbyar där herrgårdsmiljöerna Hjellö och Almnäs, utöver sina rika byggnadsbestånd, också i egenskap av fd klostergoods speglar östgötaklostrens ägostruktur på västra Vätterstranden under medeltid.

Uttryck för riksintresset:

Hjellö herrgård med manbyggnad och flyglar från 1700-talet, Almnäs herrgård med ett rikt byggnadsbestånd bl a bestående av ett stort antal industriella byggnader och anläggningar,

huvudsakligen från 1800-talet, Norra Fågelås kyrkby med medeltida kyrka och klockstapel från 1600-talet, sockenmagasin och prästgård, Södra Fågelås med timrad kyrka från 1600-talet, klockstapel från 1800-talet samt sockenmagasin, stora sammanhängande åkerfält uppdelade av axiellt planerade alléer.

KARLSBORGS KOMMUN

Edet-Sätra [R 3] (Undenäs sn)

Motivering:

- A. En för Skaraborg ovanligt välbevarad järnbruksmiljö från 1700-talet. (*Bruksmiljö*).
- B. Vattenregleringssystem från 1800-talet med stor betydelse för Göta kanals västgötadel, i Edsån mellan sjöarna Unden och Viken. (*Kanalmiljö, Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintressena:

- A. Bruksherrgård med park, ekonomibyggnader, arbetarbostäder, stångjärnssmedjor, smedsbyggnader, sågverk, kraftstation, kontor och affär vid Sätra. Hammagasin och grindstuga invid sjön Viken.
- B. Regleringssystem i Edsåns övre fall vid Edet. Dammanläggningar och stensatt å, länets enda bevarade vattendrivna benstamp samt kvarn med manbyggnad vid Edet.

Forsvik [R 4] (Undenäs sn)

Motivering:

- A. Skaraborgs bäst bevarade *bruks- och industrimiljö* från 1800-talet på en av landets äldsta industriplatser med medeltida anor.
- B. Göta kanals äldsta sträckningar med tillhörande anläggningar. Se även nr 2. (*Kanalmiljö*).

Uttryck för riksintressena:

- A. Bruksherrgård från 1800-talet, bruksbostäder längs bruksgata med bebyggelse huvudsakligen från 1860-1910. Träsliperi med tillhörande kalorifär, kvarn, järnbod, kraftstation, modellförråd, kolbod, mjölnarbostad söder om det nuvarande fallet, gjuteribyggnader, mekanisk verkstad, smedja och kontor norr om fallet.
- B. Göta kanals äldsta sluss, en av Sveriges äldsta järnbroar (från 1813), slussvaktarboställe, hammagasin och slussinspektorsbostad i Forsvik. Dragväg längs Billströmmen, Spetskanalen samt den sk Kiddömuren längs kanalens fortsatta del mot sjön Viken.

Granvik [R 6] (Undenäs sn)

Motivering:

Industri- och bruksmiljö intill ett större vattenfall med lämningar efter järntillverkning, skogsbruk och sågverksamhet från 1600-talet och framåt.

Uttryck för riksintresset:

Herrgård med 1800-talsprägel och engelsk park, arbetarbostäder, lämningar efter industriell verksamhet i form av masugnsruin, slagghvarpar, kolbottnar och tjärrännor, lertäkter efter tegelindustri, dammanläggningar för sågverksamheten. Hyttehamn med torpstugor och skyddad liten hamn.

I området ingår även:

Fornborg på Valekleven.

Karlsborg - Vaberget [R 5] (Undenäs sn)*Motivering:*

En av landets bäst bevarade befästningsmiljöer från 1800-talet (1819-1909) av stort intresse för internationell och nationell försvars- och befästningshistoria som exempel på centralfästning med komplement- anläggning på Vaberget. (*Fästningsmiljö, Militär miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Utöver fästningsvallarna ett flertal välbevarade byggnader mm. Utanför vallarna ligger ammunitionsfabrik, stenhuggeri, Garnisonssjukhuset, kronobageriet, havremagasinet och den så kallade Kungsvillan. På Vaberget ligger landets första bergfästning. Vanäs fyr.

LIDKÖPINGS KOMMUN

Ekens skärgård [R 7] (Otterstads sn)*Motivering:*

Fornlämningsmiljö med spridda bronsåldersrösen, som har ett ovanligt högt pedagogisk värde genom sina lägen på öar intill forntida vattenvägar på Vänern vars vattennivå i stort är oförändrad. (*Skärgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Spridda bronsåldersrösen i en oexploaterad skärgård med kuperade öar och kala skär.

Kålland [R 9] (Gösslunda, Rackeby, Råda, Skalunda, Strö och Söne sn)*Motivering:*

Rikt sammansatt *centralbygd* intill Vänerkusten med monumentala uttryck för centralitet, bland annat en av landets största högar vid Skalunda, som även blev centrum i ett medeltida förvaltningsdistrikt. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bronsåldersrösen och stensättningar i framträdande lägen i Strö, offermosse och gravfält i Fröslunda, Kållands största gravfält och fossila åkrar på Stenhusbacken, storhög, domarring och runstenar vid Skalunda. Medeltida kyrkor, ruinerna efter den medeltida borgen "Jarlehus", Lindholmens slottsruin samt *kyrkby* i Rackeby. *Herrgårdslandskap* i Stola och Degerberg från 1700-talet. Öppet odlingslandskap med omväxlande åssträckningar och slättbygd.

Lidköping [R 60]*Motivering:*

Unik stadsbildning som under 1600-talet kom att utgöra en s k dubbelstad, med en medeltida stad öster om Lidan och den av Magnus Gabriel de la Gardie anlagda Nya Staden väster om ån, uppförd i enlighet med grevens rutnätsplan och med egna stadsprivilegier 1670 samt inslag som gör staden till en föregångare till det sena 1800-talets stadsbyggande. (*Stadsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bevarade medeltida spår i Gamla Staden, den delvis medeltida kyrkan och rester av ett oregelbundet gatunät med småskalig träbebyggelse i området runt Limtorget. Nya Stadens rätvinkliga rutnätsplan, det ovanligt stora torget med gamla rådhuset, tomtstrukturen och småskalig äldre träbebyggelse. Gamla Stadens huvudsakligen rätvinkliga rutnätsplan som tillkom efter branden 1849 och som genom Järnvägsgatan-Nicolaigatan utgör en

föregångare till det sena 1800-talets "esplanadstad". Byggnader med mer storstadsmässiga drag, institutionsbyggnader och villabebyggelse från 1800-talets slut och 1900-talets början söder om Nya staden.

Otterstad- Läckö [R 8] (Otterstads sn)

Motivering:

Odlingslandskap på Kållandsö med en rikt sammansatt miljö där läget, bl a intill farleden från Skara till Värmland, i alla tider har utnyttjats strategiskt, framför allt vid Läckö, som ursprungligen var en medeltida biskopsborg mitt i det dåvarande Skara stift, senare centrum i De la Gardies grevskap. (*Borgmiljö, Fornlämningsmiljö, Boställsmiljö, Herrgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Slottsmiljö, dominerad av Magnus Gabriel De la Gardies stormaktstida slottsanläggning med trädgård, dammar och park, *Kungsgården* med manbyggnad och äldre ekonomibyggnader, Ekebo kamrerboställe, ett stort antal *torp*, herrgårdar, *kyrkoruiner*, enstaka stenåldersboplatser och skärvstenshögar, gravfält och hållristningar samt fossil åkermark, Spikens *fiskeläge* med tradition från 1800-talet.

Tun [R 10] (Tuns sn)

Motivering:

Sockencentrum och förhistorisk centrumbildning kring Tuns kyrka som avspeglas i en monumental *fornlämningsmiljö*, bl a med ett av landets största rösen. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljö bestående av en storhög, ett monumentalt röse (den sk "Stenkullen) och ett mindre högggravfält. Den sk Silvii skola från 1700-talet med skolmagasin och lärarbostad. Prästgård i nationalromantisk stil. Tuns gamla bytomt med spår av stormansgård.

MARIESTADS KOMMUN

Björnsäter [R 15] (Björnsäters sn)

Motivering:

Kyrkby med *sockencentrum*, endast i liten omfattning påverkad av 1800-talets skiften.

Uttryck för riksintresset:

Gårdsbebyggelse på rad längs en rullstensås, kyrka, prästgård och skola.

Göta kanal [R 2] (delen i Lyrestads sn)

Motivering:

Sveriges största och mest symbolladdade *kanalmiljö*, utförd 1810-32, med stor teknik- och kommunikationshistorisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Hela kanalsträckningen med broar, slussar, hamnmiljöer, löneboställen, varv, vallar, trädridåer, m m, samt *järnvägsmiljön* vid Töreboda, viktig för förståelsen av kanalens senare historia under 1800-talets andra hälft.

I området ingår även:

Böckersboda by med 1800-talsbebyggelse och fornlämningsområde med fornborg och

skeppssättningar.

Riksintresset berör även Karlsborgs och Töreboda kommuner.

Karleby [R 18] (Leksbergs sn)

Motivering:

En av länets bäst bevarade *bymiljöer* med *rundbyns* typiska planmönster och höjdläge.

Uttryck för riksintresset:

Gårdsbebyggelse från tiden kring laga skiftet 1856, i stort sett på samma tomter som före skiftet, äldre vägsystem, jordbruksmarker med stenmurar.

Lugnåberget [R 16] (Lugnås sn)

Motivering:

Odlingslandskap på Lungnåberget där kvarnstensbrytningen spelat en viktig roll i bygdens ekonomi sedan tidig medeltid. (*Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkby med omgivande jordbruksmarker, *torpmiljöer*, övergivna bytomter och åtskilliga lämningar efter kvarnstensbrytning, delvis av unik art.

Mariestad [R 17]

Motivering:

Förvaltningsstad med välbevarad trädstadsbebyggelse som speglar hertig Karls stadsgrundningspolitik och strävanden inom kyrkans och handelns områden, 1600-talets stadsregleringsambitioner samt det sena 1800-talets stadsbyggande och den välbevarade trädstadsbyggelsen.

Uttryck för riksintresset:

Domkyrkan och de oregelbundna kvarteren norr om denna från 1500-talsstaden. Den i övrigt rätvinkliga rutnätplanen som tillkom vid regleringen 1693. Småskalig träbebyggelse med välbevarade bakgårdar från främst 1700- och 1800-talen. Stadspartier som uttrycker det sena 1800-talets esplanadstadsideal, med slutna stenhusbebyggelse uppförd kring sekelskiftet 1900. *Residensstadens* institutionsbyggnader med bl a residenset - dvs *kungsgården* Marieholm som utgör stadens ursprung - och fängelset.

Odensåker-Flistad-Väring-Binneberg-Horn [R 21] (delen i Odensåkers sn)

Motivering:

Centralbygd i anslutning till sjön Östen som speglar Vadsboslättens bebyggelsehistoriska utveckling från järnålder och framåt. (*Fornlämningssmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Flera järnåldersgravfält med högar, stensättningar och resta stenar, *kyrkbyar* med bebyggelsekontinuitet åtminstone från medeltid, *fullåkerlandskap* med inslag av äldre äldre strukturer med odlingsrösen och stenmurar, ovanligt välbevarade äldre byggnader, särskilt intill Odensåkers kyrka.

(Riksintresset berör även Skövde kommun.)

Stora Eks herrgård [R 19] (Eks sn)

Motivering:

Herrgårdssmiljö med ett av de främsta exemplen på frihetstidens arkitektur. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Manbyggnad med flyglar från 1778, trädgård, park, alléer, ekonomibyggnader, Eks kyrka.

MULLSJÖ KOMMUN

Kylle mo [R 57] (Sandhems sn)

Motivering:

Odlingslandskap med ett kontinuerligt brukande från förhistorisk tid och där det förhistoriska och de medeltida brukningsformerna kan avläsas inom ett ovanligt stort område. (*Gårdsmiljö, Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkrar, gravfält och ensamliggande gravanläggningar företrädesvis från järnåldern, hålväg, stenmurar från 1800-talet, Ruders gård med manbyggnader och flyglar av äldre karaktär. Öppet jordbrukslandskap.

Kymbo Tall [R 55] (delen i Sandhems sn)

Motivering:

Kommunikations- och *fornlämningsmiljö* med ett av landets största system av hålvägar. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

35 hålvägar i bredd med en sammanlagd längd av två mil.

Ryfors [R 58] (Nykyrka sn)

Motivering:

Bruks- och herrgårdsmiljö kring Ryfors bruk, vars stångjärnssmide var i drift från 1742 till 1906, men präglas framför allt av 1880-talets landskapsarkitektoniskt intressanta *parkanläggning*, en av landets främsta i sitt slag.

Uttryck för riksintresset:

Ryfors bruk med två herrgårdar och andra byggnader inlemmade i en 375 ha stor engelsk park, rester efter masugn och stånghammare. Sveriges först anlagda golfbana (1890-tal), kägelbana.

Sandhem [R 56] (Sandhems sn)

Motivering:

A. *Kommunikationsmiljö* med ett av landets mest omfattande system med lämningar efter ett ridvägar längs den gamla eriksgatuleden. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

B. *Bymiljö*, där brukningsformer och markutnyttjande med lång kontinuitet, särskilt från tiden före laga skiftet, tydligt kan avläsas bl a i bevarade gärdes- och åkertegstrukturer. (*Forn- och medeltida agrar miljö*).

Uttryck för riksintresset:

A. Hålvägssystem varav det längsta, sammanhängande delen har en längd av 1300 meter fördelat på 50-60 hålvägar.

B. Ljunghems by med stenmurar och fossila åkrar iform av terrasser, röjda ytor, parceller från olika tider, ensamliggande gravanläggningar från järnåldern etc. Ängs- och hagmarker.

SKARA KOMMUN

Brunso storäng [R 26] (Skara och Skånings-Åsaka sn)*Motivering:*

Fornlämningsmiljö som ovanligt tydligt påvisar landskapets och bebyggelsens förändringar under järnålder och medeltid, och har haft stor betydelse för tolkningen av bylandskapets framväxt i länet och andra delar av riket. (*Bymiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkrar, stensträngar, fägata, husgrunder, två gravfält och några spridda gravar troligen från äldre järnåldern. Ett flatmarksgravfält från förromersk järnålder. Brunso biskopsgård med manbyggnad från 1700-talet men vars källare utgör resterna efter det ursprungliga 1400-talshuset. Från 1400-talets slut brukas området som ängsmark under biskopsgården vilket skapat en slätterpräglad flora.

Kambrosilurområdet [R 100]

(delen i Bjärka, Eggby, Istrum, Norra Lundby, Norra Ving, Skara, Skärvs, Stenum, Varnhems och Öglunda sn)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Kyrkomiljö, Klostermiljö, Militär miljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljöer från sten-, brons- och järnåldern såväl som från historisk tid, Varnhems kyrka och klosterruin som utgör landets bäst bevarade cistersiensanläggning, Öglunda kyrkby med en ovanligt väl bibehållen bebyggelsestruktur och delvis bevarade åkerformer och stenmurar från tiden före laga skiftet, Valleområdet med *herrgårdslandskap*, t ex Höjentorps herrgård och slottsruin, ruinerna efter det medeltida Axevalla hus, samt Axevalla exercished med välbevarad bebyggelse.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Istrums sn)*Motivering:*

En av länets mest omfattande *fornlämningsmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blästerugnar, kolningsgropar, slaggvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar.

Riksintresset berör även Götene och Skövde kommuner.

Skara [R 25]*Motivering:*

Stiftsstad med rötter i 1000-talet och centrum i en rik jordbruksbygd, med dominerande domkyrkomiljö och bevarat medeltida stadsplanemönster.

Uttryck för riksintresset:

Gatunätets oregelbundna medeltida karaktär, medeltida infartsvägar samt den medeltida domkyrkan och andra domkyrko- och *skolstadens* karaktärsbyggnader. Stadskärnans mer småskaliga bebyggelse och bebyggelse från de expansiva årtiondena kring sekelskiftet 1900. Miljön kring Veterinärinrättningen. Medeltida kulturlager.

SKÖVDE KOMMUN

Askeberga-Vad [R 22] (Vads sn)*Motivering:*

Centralbygd kring det forna vadstället över Tidån som givit häradet sitt namn i egenskap av centrum i ett medeltida förvaltningsdistrikt och vars betydelse redan under järnåldern tog sig monumentala uttryck. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Landets näst största skeppsättning vid Askeberga, sockenkyrka med medeltida ursprung, ombyggd på 1700-talet, Vaholms herrgård med landets enda övertäckt bro, alléer, *fullåkerlandskap*.

Berg [R 24] (Bergs sn)*Motivering:*

Odlingslandskap på Nordbillingen som ovanligt tydligt speglar de västgötska plåtåbergslandskapens agrara, industriella, sociala och bebyggelsemässiga utveckling. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdsmiljö, Tidigindustiell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Förhistoriska gravanläggningar och *fornborg, bymiljöer* och vägsystem från tiden före den agrara revolutionen, slättermarker och fossil åkermark vid Högsböla, jordbruksmark med ett stort antal stenmurar från 1800-talet, *torpmiljöer*, medeltida kyrka med sockenmagasin, herrgårdar och till dessa knutna lämningar efter alun- och kalkindustriell verksamhet.

Forsby [R 30] (Forsby sn)*Motivering:*

Kyrkomiljö i centralbygd, vars monumentala uttryck och den närbelägna Husby gård antyder ett förhistoriskt maktcentrum och tidigmedeltida centrum i den kungliga administrativa organisationen. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Romansk kyrka, exakt daterad till aug 1135, med unik placering på storhög från järnåldern, kyrkogård, klockstapel och sockenmagasin.

Götlunda-Väring [R 23] (Götlunda och Värings sn)*Motivering:*

Odlingslandskap med fornlämningar och byar som vittnar om Vadsboslättens betydelse under järnåldern och medeltid. (*Fornlämningsmiljö, Bymiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält från järnåldern med högar, runda stensättningar, resta stenar och treuddar, fossil åkermark, Götlunda kyrka och *kyrkby*, Vallby, öppna, men delvis småbrutna, jordbruksmarker.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Lerdala sn)

Motivering:

En av länets mest omfattande *fornlämningsmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blåsterugnar, kolningsgropar, slagghvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar.

Riksintresset berör även Götene och Skara kommuner.

Odensåker-Flistad-Värings-Binneberg-Horn [R 21]

(delen i Flistads, Värings, Binnebergs och Horns sn)

Motivering:

Centralbygd i anslutning till sjön Östen som speglar Vadsboslättens bebyggelsehistoriska utveckling från järnåldern och framåt. (*Fornlämningsmiljö, Tidig industriell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser och storrösen från bronsålder, flera järnåldersgravfält med högar, stensättningar, rösen och domarringar, storhög på Flistads kyrkogård, *kyrkbyar* med bebyggelsekontinuitet åtminstone från medeltid, *fullåkerlandskap* med inslag av äldre strukturer med odlingsrösen och stenmurar, ovanligt välbevarade äldre byggnader. Tegelbruk vid Horn. Tingshus i Binneberg. Riksintresset berör även Mariestads kommun.

Sjogerstad [R 48] (Sjogerstads sn)

Motivering:

Odlingslandskap i det särpräglade kambrosilurområdet med ett stort antal fornlämningar från stenåldern och framåt, som utvisar en långvarig bosättning med ett kontinuerligt markutnyttjande. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, hällkista, spridda högar och stensättningar, gravfält, fossil åkermark samt *kyrkby* med äldre gårdsbebyggelse och *kyrkoruin*.

TIDAHOLMS KOMMUN

Hömb-Kavlås [R 51] (Hömbs sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap kring Kavlås, ett säteri med medeltida ursprung, som på ett mycket tydligt sätt speglar godssystemets ekonomiska och sociala struktur. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Huvudbyggnad från 1700-talet, ekonomibygnader bl.a. av sten från 1862 efter C E Löfvenskiölds ritningar, väg- och allésystem, samt underlydande torp och Hömbs by med

enhetligt ordnad bebyggelse med skola och lantarbetarbostäder, fossila åkrar som sannolikt utgör resterna efter den avhysta medeltidsbyn.

Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Dimbo, Hångsdala, Kungslena, Ottravad, Suntak, Valstad, Varv och Östra Gerums snr)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Fornlämningsmiljö, Borgmiljö, Kognitiv miljö, Kyrkomiljö, Boställmiljö, Tidig industriellmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Dimbo-Ottravad med länets största höggravfält, *odlingslandskapet* kring Kungslena-Varv med bl a lämningarna efter folkungarnas Lenaborg och platsen för slaget vid Lena 1208, Kungslena medeltida kyrka, översteboställe med byggnader uppförda av sten från Lenaborg. Lämningar efter alun- och kalbruk mm.

Se även Falköpings och Skara kommuner.

Kymbo tall [R 55] (delen i Kymbo sn)

Motivering:

Kommunikations- och *fornlämningsmiljö* med ett av landets största system av hålvägar. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

35 hålvägar i bredd med en sammanlagd längd av två mil.

Suntak [R 53] (Suntaks sn)

Motivering:

Bymiljö som uppvisar en för länet representativ bebyggelseutveckling från järnåldern till 1800-talets gårdsutflyttningar med en sällsynt välbevarad medeltida *kyrkomiljö*. (*Fornlämningsmiljö, Gårdsmiljö, Herrgårdsmiljö, Boställmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält med 70 anläggningar från järnåldern med varierade former, Den gamla romanska kyrkan från 1100-talet med senmedeltida kalkmålningar, ödekyrka sedan 1902, Storegården från 1817 som representerar en regional byggnadstradition från tiden före laga skiftet, Mariebergs herrgård med mangårdsbyggnad från 1841, skapad genom sammanslagning av två äldre gårdar, kaptensbostället Klostergården.

TÖREBODA KOMMUN

Göta kanal [R 2] (delen i Fredsberg, Björkängs, Fägre och Ekeskogs sn)*Motivering:*

Sveriges största och mest symbolladdade *kanalmiljö*, utförd 1810-32, med stor teknik- och kommunikationshistorisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Hela kanalsträckningen med broar, slussar, hamnmiljöer, löneboställen, varv, vallar, träridåer, m m, samt *järnvägsmiljön* vid Töreboda, viktig för förståelsen av kanalens senare historia under 1800-talets andra hälft.

I området ingår även:

Böckersboda by med 1800-talsbebyggelse och fornlämningsområde med fornborg och skeppssättningar.

Riksintresset berör även Karlsborgs och Mariestads kommuner.

Sveneby [R 20] (Sveneby sn)*Motivering:*

Herrgårdsmiljö med välbevarad bebyggelse i järnåldersbygd. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Sveneby säteri med axiellt planerad herrgårdsanläggning i rokokostil, alléer, medeltida kyrka, prästgård från 1800-talets början, *torpet* Skogen, fornlämningar från järnålder och historisk tid.

VARA KOMMUN

Karla-Tålanna [R 37] (Västerbitterna sn)*Motivering:*

Fornlämnings- och bymiljö på sandås som avspeglar en kontinuerlig bosättning från stenåldern till idag.

Uttryck för riksintresset:

Hällkista, *fornborg*, fossil åkermark, resta stenar, ett par gravfält, med högar, rundastensättningar, domarringar mm, Tålanna by med äldre vägsträckning.

Larv [R 38] (Larvs sn)*Motivering:*

Centralbygd som bl a genom monumentala fornlämningar och senare administrativa funktioner avspeglar områdets långa kontinuitet som maktcentrum. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser på Larvs hed, flera storhögar, bl a intill och nära Larvs kyrka (Larva Bäsing och Väderhögen), flera gravfält med högar, rundastensättningar, domarringar mm, runsten, fossil åkermark (ryggade åkrar) vid Karlsberg, äldre gårdsbebyggelse, Tingshus vid Onsjö.

Levene äng [R 34] (Levene sn)*Motivering:*

Fornlämningsmiljö och *kyrkby* där bl a förändrade brukningsformer på Varaslätten, från förhistorisk tid och medeltid, tydligt avspeglas. Marken brukades till medeltid av en by som då avhystes till förmån för *kungsgårdens* ängsdrift.

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkerformer från järnåldern och medeltid, fägata, hålväg, gravanläggningar från järnåldern, främst ett gravfält med runda stensättningar, högar och några resta stenar. På kyrkogården står landets högsta runsten. Levene kyrkby med bl a kyrka och prästgård.

Long [R 35] (Longs sn)*Motivering:*

Kyrkby och *enskifteslandskap* där kontrasten mellan den av utskiftning relativt opåverkade bebyggelsen i byn Long, och det enskiftade landskapet norr där om, speglar slättens utveckling. Long var ett medeltida administrativt centrum, främst förknippat med Birger Jarl och hans broder lagman Eskil. (*Gårdsmiljö, Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Samlad bybebyggelse i Long med kyrka från 1897 på platsen för en äldre träkyrka, öppet slättlandskap norr därom, med utflyttade gårdar, snörräta vägar, äldre bebyggelse.

Löjtnantsholm [R 36] (Fyrunga sn)*Motivering:*

Odlingslandskap med de för 1800-talets jordbruksteknik och landskapsbild så karaktäristiska öppna diken, omistligt för förståelsen av fullåkerbygdens framväxt.

Uttryck för riksintresset:

Länets enda sammanhängande system av, parallella, öppna diken i öppet odlingslandskap.

Valeberg [R 39] (Larvs sn)*Motivering:*

Fornlämningsmiljöer intill Lidan med ett varierat och delvis monumentalt innehåll bl a avspeglade områdets bebyggelsehistoriska betydelse och brukningsformer under järnåldern

Uttryck för riksintresset:

Gravfält, med en rikt varierad sammansättning med stensättningar av skilda former och konstruktioner, högar, dommarringar (bl a en av länets största), storhögar, älvkvarnsförekomst samt omfattande fossil åkermark.